

Олександр Музичко

ORCID.ORG/0000-0002-8019-2254

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Одеського національного університету

імені І. І. Мечникова Україна, Одеса

тел.: (048) 723-58-42

e-mail: sandro06@ukr.net

ВІДЗНАЧЕННЯ ЮВІЛЕЇВ ІСТОРИЧНИХ ТОВАРИСТВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ПРОЦЕСУ КІНЦЯ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Метою цієї статті є дослідження явища відзначення ювілеїв історичних товариств, що діяли на території Південної України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Було відзначено 8 ювілеїв, з них 4 – досить масштабно: 50-річчя ОТІС у 1889 р., 15-річчя Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті – у 1904 р., 25-річчя Таврійської вченої архівної комісії у 1912 р. та 10-річчя Катеринославської вченої архівної комісії у 1913 р. Ювілеї були важливою подією в історії культурного і, зокрема, історіографічного, розвитку Південної України.

Ключові слова: ювілей, історичні товариства, Південна Україна, історіографія

Oleksandr Muzychko

Candidate of Historical Sciences (Ph.D.)

Docent of the Department of History of Ukraine

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Ukraine, Odesa

tel.: (0482) 723-58-42

e-mail: sandro06@ukr.net

THE CELEBRATION OF ANNIVERSARIES OF HISTORICAL SOCIETIES OF SOUTHERN UKRAINE AS A FACTOR OF THE HISTORIOGRAPHIC PROCESS OF THE END OF THE XIX – AT THE BEGINNING OF XX CENTURIES

Summary

The purpose of this article is to study the phenomenon of celebrating the jubilees of historical societies operating on the territory of Southern Ukraine in the late nineteenth and early twentieth centuries. In particular, we set ourselves the task of finding out the number of such jubilees, their scale, the form of notes, the range of people involved, the overall significance of these events. We are involved with all possible sources of sources: archived and published. As for the first, it is a question of documents from the 93 State Archives of Odesa region – «Odesa Society of History and Antiquities». Published sources are predominantly published in periodicals of societies. Information of interest to us is mainly contained in the sources of the reports - the reports and reports of the companies. Narrative sources, publication of analytical articles about societies in the time magazines and newspapers are an essential addition.

Thesis. The main idea of this article is that in the territory of Southern Ukraine, for a long time, there were 4 societies that directed their efforts to study history: the Odesa Society of History and Antiquities (OSHA), the Tavria Scientific Archival Commission, the Historical and Philological Society at the Odesa Novorossiysky University and the Katerynoslav Scientific Archival Commission. Actually, this duration was the main prerequisite for celebrating their anniversaries. With the exception of OSHA, all three companies chose the first meeting as the starting point for their existence. Only OSHA, having the status of the imperial, decided to choose a reference point on November 14, 1839 - from the date of the emperor's permission. In total, 8 anniversaries were celebrated, four of which were large-scale: 50th anniversary of the OSHA in 1889, the 15th anniversary of the Historical and Philological Society at the Novorossiysk University - in 1904, the 25th anniversary of the Tauridean Scientific Archival Commission in 1912 and the 10th anniversary of the Katerynoslav Scientific Archival Commis-

sion in 1913. Of these, 14 generalized brochures and articles on the activities of these historians' associations were published, of which 10 were devoted to the OSHA.

The main thesis of this article is that designed to explore and preserve history, historical societies of the South of Ukraine themselves created a history, became a significant subject of the cultural life of a large region. Anniversaries of these societies performed several functions: 1) historiographic (analysis of the traversed path in order to outline further ways of development); 2) memorial (honoring respectable members); 3) scientific and communicative (strengthening ties between members of associations and similar institutions); 4) public (popularization of history, increasing the social significance of societies for the growth of material and moral support). Anniversaries contributed to the revival of the historiographical process, drawing attention to historical societies and, in general, the problems of the development of historical science from the press, causing the analytical reflections of historians.

Key words: *jubilee, historical societies, Southern Ukraine, historiography*

Ювілей є формою культурної пам'яті, що закріплена в культурній традиції, формує символічно перероблений образ минулого і одночасно виконує функцію репрезентації змісту і трансляції сенсів культурної пам'яті. Ювілей відіграє важливу роль у трансляції пам'яті: він відбувається у сьогоденні, але є каталізатором спогадів про однотипні явища в минулому. Ювілей пояснює та закріплює у пам'яті основні віхи, події, котрі мають значення для самоідентифікації суспільства. Тим самим ювілей через звернення до пам'яті розповідає про минуле, одночасно регламентує ставлення до навколишнього світу в сьогоденні і орієнтує на майбутнє (Евтушенко, 2012: 9).

Мета статті. Дослідження явища відзначення наприкінці XIX – на початку XX ст. ювілеїв історичних товариств, що діяли тоді на території Південної України. Зокрема, ставимо перед собою завдання з'ясувати кількість таких ювілеїв, їх масштаб, форми відзначень, коло залучених осіб, загальне значення цих подій.

Аналіз досліджень. Існує досить значна література про об'єднання істориків на півдні України (Абросимова, 1993; Ка-

ліновський, 2009; Пинькевич, 2010; Хмарський, 2002). Але нам вдалося виявити лише окремі згадки про відзначення товариствами своїх ювілеїв. Комплексно проблема не розглядалася.

Джерельна база. Нами залучено усі можливі групи джерел: архівні та опубліковані. Щодо перших, то йдеться про документи з фонду 93 Державного архіву Одеської області – «Одеське товариство історії і старожитностей». Опубліковані джерела переважно розміщені у періодичних виданнях товариств. Інформація, що нас цікавить, міститься здебільшого в актових джерелах – протоколах та звітах товариств. Суттєвим доповненням є наративні джерела, публікації аналітичних статей про товариства у тогочасних часописах та газетах.

Виклад основного матеріалу. На території Південної України тривалий час діяло 4 товариства, що спрямовували свої зусилля на дослідження історії: Одеське товариство історії і старожитностей (ОТІС), Таврійська вчена архівна комісія (ТВАК), Історико-філологічне товариство при одеському Новоросійському університеті (ІФТ) та Катеринославська вчена архівна комісія (КВАК). Власне, ця тривалість і була головною передумовою святкування ними своїх ювілеїв.

За виключенням ОТІС, усі три товариства обрали за відправну точку свого існування проведення першого засідання. Лише ОТІС, маючи статус імператорського, вирішило обрати точкою відліку 14 листопада 1839 р. – від дати дозволу імператора.

Один з очільників ОТІС професор Новоросійського університету (далі – НУ) Е.Р. Штерн так формулював значення відзначення ювілеїв: «У житті Товариства, що присвятило себе скромній науковій праці, випадає зрідка випадок вступити у спілкування з представниками офіційного світу і з ширшими верствами публіки, що воно неодмінно має скористатися кожним таким випадком. Товариство, яке переслідує мету збереження та вивчення історичних пам'яток своєї Батьківщини, мету поширення інтересу до минулого цієї Батьківщини серед її населення, може досягнути своєї мети лише тоді, коли йому сприяють визнані лідери суспільної думки, коли воно зможе у цьому середовищі, де воно існує та працює, викликати загальний інтерес до своїх завітних завдань. З іншого боку і для самого Товариства у вищій ступені бажано у певні етапи переривати одноманітну щоденну роботу, озирнутися

назад на пройдений шлях, дати звіт у тому, що воно досягло у певний період часу, і з'ясувати, які завдання йому слід вирішити у найближчому майбутньому» (Записки, 1900: 137).

Теоретично ОТІС за 83 роки свого існування могло відзначати 16 своїх ювілеїв різної ступені «круглості»: 5, 10, 15, 20, 25 і так далі аж до 80-річчя у 1919 р. Проте, широке відзначення 15-річчя та 75-річчя унеможливили війни: Кримська та Перша світова. Брошурами відзначили 25-річчя у 1864 р. та 30-річчя у 1870 р. (власне, один і той самий текст П.К. Бруна було видано французькою та російською мовами) (*Notice sur la Société*, 1864, 1875). Урочистими промовами під час засідань було відзначено 60-річчя та 70-річчя ОТІС. На 65-річчя ОТІС отримало телеграму «до дня 14 листопада» від свого президента Х.Х. Роопа, але цією загадковою для непосвячених фразою все і обмежилось.

І лише одного разу святкування ювілею ОТІС набуло справді масштабного розмаху. Йдеться про святкування найбільш класичної, 50-річної, дати 14 листопада 1889 р. Це був перший такий ювілейний захід, що був організований на півдні України науковим товариством. Рішення про проведення цього заходу було прийнято заздалегідь у січні 1889 р. Найважливіше рішення полягало у тому, аби викарбувати срібні та бронзові медалі, на що і дав дозвіл імператор 16 жовтня. На засіданні 27 березня 1889 р. були оголошені перші привітання: від Археологічного інституту, Російського археологічного товариства та Остзейського товариства історії і старожитностей.

У серпні доньки першого президента ОТІС Д. М. Княжевича оголосили про запровадження на честь 50-річчя ОТІС премії його імені за кращі праці з історії Південної Росії (фактично – Південної України). Аналогічну премію у 500 рублів оголосила з нагоди ювілею Одеська міська дума.

На засіданні напередодні святкування ювілею 12 листопада з цієї нагоди відбулося обрання почесних членів з числа елітарних постатей: міністра народної освіти графа І. Д. Делянова, голови Московського Археологічного товариства графині П. С. Уварової, голови Російського археологічного товариства, академіка О. О. Бичкова, директора Історичного музею у Москві І. Г. Забеліна, президента Імператорської Академії наук великого князя Костянтина Костянтиновича, голову Палестинського товариства

великого князя Сергія Олександровича. Проте, не минулося без конфліктних ситуацій, які не потрапили у протокол і, відтак, в офіційну історію. Вже на початку ХХ ст. О. І. Маркевич згадував, що під час цього засідання не було обрано у почесні члени одного з перших дійсних членів ОТІС, ще далекого 1839 р., академіка. Хоча він не назвав прізвище, а проте зовсім не важко здогадатися, що цією «жертвою» був «Колумб», «Нестор», «Геродот» Новоросійського краю, як його іменували сучасники, А. О. Скальковський (Маркевич, 1902: 97). Не важко здогадатися і про основну причину цієї несправедливості – особисті конфлікти, передусім між А. О. Скальковським та одним з очільників ОТІС у 1889 р. В. О. Яковлевим.

Урочисте засідання відбулося 14 листопада 1889 р. (Заседание, 1889). Воно розпочалося з подячної молитви дійсного члена ОТІС протоієрея А. Г. Лебединцева та читання історичної записки про ОТІС, яку склав віце-президент В.Н. Юргевич (Исторический очерк, 1889; Голубовский, 1890).

ОТІС отримало 56 вітальних телеграм від установ (університетів, товариств, архівних комісій, газет, бібліотек, Санкт-Петербурзької АН) та окремих осіб (науковців, священиків, можновладців) (Держархів Одеської області. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 93А). Серед привітань першої групи виділяються латиномовне привітання від київського університету Св. Володимира та привітання від Варшавського університету. У другому було найрізкіше піднесене суспільно-політичне значення діяльності ОТІС, як його розуміли професори цього університету, що відрізнявся особливо офіційними поглядами, адже мав окупантське спрямування у Польщі. Варшавські російські професори бажали ОТІС аби і надалі діяли такі як «Бруни, Беккери, Надеждіни, Мурзакевичі, Григоровичі для остаточного завоювання руською наукою запівідного Понту з прилеглими до нього вогнищами освіченості еллінськими, мусульманськими та східно-християнськими». Привертає увагу наявність привітань від установ не-гуманітарного, природничого та технічного профілю: Одеських товариств Сільського господарства та Садівництва, Одеського відділення Руського технічного товариства. Досить «ріже око» лише одне привітання від іноземної установи – Афінського археологічного товариства. На час проведення засідання ОТІС Петербурзький монет-

ний двір не встиг виготовити згадані вище медалі. Лише у 1890 р. ОТІС нарешті отримало можливість надати своїм членам 4 золоті, 36 срібні та 30 бронзові медалі (Дмитренко, 2015). Щоправда, їх розподіл може викликати подив. Так, лише бронзові медалі отримали такі помітні члени ОТІС як одеські історики О. І. Маркевич, Ф. І. Леонтович, М. Х. Красносельцев, петербурзький професор І. В. Помяловський.

З нагоди ювілею було надруковано 5 текстів з оглядом діяльності товариства-ювіляра: два у Петербурзі та 3 в Одесі (Марков, 1888; Пятидесятилетие, 1890). Тексти, що були надруковані в Одесі, належали трьом членам ОТІС. Безумовно, головна стаття, що була видана окремою брошурою, належала віце-президенту В. Н. Юргевичу. Як і попередні тексти П. К. Бруна, стаття В. Н. Юргевича нагадувала літопис, що перераховував основні статистичні факти, що мали засвідчити у позитивістському дусі поступальний розвиток ОТІС і була загалом просякнута оптимізмом. Найбільш аналітичними є дві маловідомі нині газетні статті професора кафедри класичної філології Новоросійського університету В. І. Модестова та одеського викладача, археолога та мистецтвознавця А. О. Матвєєва. Газетний формат дозволив вченим більш вільно висловлювати свої думки і відтак надав їх текстам більшої пізнавальності.

Велика стаття А. О. Матвєєва загалом була просякнута тим самим духом прогресу та оптимізму, що й стаття В. Н. Юргевича, хіба що цей настрій був ще більш розгорнутий та оздоблений додатковими метафорами та епітетами (Матвєєв, 1889). Так, на початку статті А. О. Матвєєв традиційно для більшості одеських науковців розмірковував над складними умовами діяльності у перейнятих прагматичними питаннями Одесі. Проте, на відміну від багатьох він апологетично заперечив «нападки» на провінційну науку і загалом культуру. Серед позитивних фактів як «вишеньку на торті» він розміщував діяльність ОТІС, що досить саркастично протиставлялася значно молодшому за одеське товариству Нестора-літописця. На відміну від В. Н. Юргевича, який зосередився згідно свого фаху на внеску ОТІС у вивченні античного періоду Північного Причорномор'я, А. О. Матвєєв наголошував на важливості вивчення середньовічного періоду, русистики та візантистики. Вагоме місце він відводив литовсько-польському пері-

оду, спеціально відзначаючи інтерес, що має викликати ця доба для одеситів, які мешкають на території Вітовського Гаджибею.

Особливо підкреслив А. О. Матвєєв важливість дослідження історії українського козацтва: «Одне вже питання про Запоріжжя, цей політичний та соціальний фермент в історичних долях Мало-росії (питання, підстави для вирішення якого не в одних лише тільки архівах, але і у плавнях, балках, могилах та поселеннях новоросійських степів та Прикубань'ї – у піснях та переказах місцевого населення), мав привабити допитливе око історика та етнографа у розкидані речові та усні пам'ятники цієї доби. А чи міг залишитися забутим ще й Дон з його «голитьбою», таким самим соціальним ферментом у русі «низової вольниці», яким було Запоріжжя для усієї Наддніпрянщини у широкому сенсі. А цінний архівний матеріал кошових та паланкових канцелярій колись розроблений (на жаль, не повною мірою) маститим істориком Новоросії, Скальковським, чи не заслужував би й він нового перегляду та розробки за допомогою здобутих наукою нових історичних та юридичних даних від після Петровської доби».

На цьому ювілейно-позитивному тлі В. І. Модестов наважився значно критичніше підійти до діяльності ОТІС (Модестов, 1889). На початку статті він згадав, що на ювілейному засіданні були присутні лише 40 осіб, а 2/3 місць у невеликій залі було порожніми. Сутність цього зауваження стає більш виразним за допомогою іншого джерела, в якому зазначено, що ОТІС розіслало 160 запрошень особам та закладам Одеси (Одесские новости, 1889).

В. І. Модестов зауважив, що за 50 років кількість членів ОТІС не подвоїлась, а більшість його членів є лише аматорами, що й призводить до вузького кола авторів у «Записках». В. І. Модестов значно різкіше поставив услід за В. Н. Юргевичем головне завдання для ОТІС – дослідження античних пам'яток Північного Причорномор'я. А для цього, логічно вважав автор, потрібний постійний притік фахівців, яких одеському товариству мав дати місцевий університет. У прогресі університетської антикознавчої школи та налагодження її зв'язків з ОТІС В. І. Модестов бачив запоруку прогресу останнього. Значною мірою ці міркування реалізувалися завдяки діяльності Е. Р. Штерна.

Цікавими фактами під час відзначення, хоч і значно скромніших, ювілеїв ОТІС є присутність на засіданні 14 листопада 1909 р.

на той момент студента М. Болтенка, учня Е. Р. Штерна, зачитування телеграми з діючої армії від члена Ради ОТІС полковника М. Ф. Шкадишека у засіданні 14 листопада 1914 р. (Записки, 1909: 78; Записки, 1915: 80). Ювілеї ОТІС викликали додаткові рефлексії щодо розвитку товариства. Значно більш підкреслено, аніж у 1889 р., пролунали тези про історико-просвітницькі завдання ОТІС, розвиток міжнаукових, зокрема, міжнародних, контактів (Варнеке, 1915; Попруженко, 1915). При тому, констатувалися передусім матеріальні проблеми, обмеженість наукових сил, що, зокрема, призводило до нереалізованості запроваджених у 1889 р. премій (Записки, 1900: 139).

У рік відзначення 50-річчя ОТІС Одеса збагатилася ще одним товариством історичного профілю – ІФТ. ІФТ могло святкувати 6 раз свої ювілеї: 5, 10, 15, 20, 25 та 30 років. Відзначення відбулися двічі: у 1904 році (15-річчя) та у 1914 р. (25-річчя). Урочисті засідання відбувалися у різні дні – 3 листопада 1904 р. та 9 березня 1914 р., в той час як датою заснування ІФТ вважалося 24 лютого. З нагоди 15-річчя ІФТ обрало своїми почесними членами професора Варшавського університету Ю. Ф. Карського, Київського – Т. Д. Флоринського, Ю. А. Кулаковського, В. С. Іконнікова; Санкт-Петербурзького – П. О. Лаврова; Харківського – М. Д. Сумцова, Д. І. Багалія, В. П. Бузескула; Віденського – К. Іречека.

ІФТ не обмежилось урочистим зібранням та промовою, а видало брошуру, що на сьогодні є основним джерелом про розвиток ІФТ від заснування до 1905 р. (Пятнадцатилетие, 1905). Центральною у брошурі є промова тогочасного голови ІФТ, видатного історика російської мови та літератури, палеографа, професора НУ В. М. Істріна. Значна частина промови була присвячена тим складним умовам, в яких, мовляв, доводилося діяти молодому товариству. В. М. Істрін чи не найрадикальніше з сучасників підкреслив «молодість» Новоросійського краю (він навіть використав дивне поняття «новоросці» для населення цієї території), відсутність у ньому усталених традицій поваги до гуманітарних наук. Втім, В. М. Істрін зробив піднесено-оптимістичний висновок про можливість поєднання просвітницьких та суто наукових завдань в діяльності товариства. Реальність виявилася жорсткішою і вже у 1914 р. голова ІФТ С. Г. Вілінський знову у своїй промові нарікав на байдужість одеситів до науки (Публичное заседание, 1914)

Шість разів потенційно могло відзначати міні та мега-ювілеї свого існування ТВАК. Вперше про «круглу» дату було згадано у звіті за 1896 р., в якому зазначалося, що цим роком завершилося перше десятиріччя існування ТВАК, а значить для комісії «починається вже історія» (Известия, 1897: 105). ТВАК похвалилося своїми досягненнями та запевнила, що впевнено дивиться у майбутнє, але цією коротенькою заміткою відзначення і обмежилися.

І тільки у 1912 р. 25-річчя ТВАК було відзначено з силою, що дорівнювало, а у деяких аспектах навіть перевершило відзначення 50-річчя ОТІС. ТВАК отримало 86 привітань від різних осіб та установ (Известия, 1912: 249-306). В основній промові урочистого засідання 24 січня 1912 р. голова ТВАК А. І. Маркевич пішов шляхом, що проклали його одеські колеги: підкреслення значення установи у науковому та просвітницькому значеннях у мовах матеріальної скрути, провінційного життя та низького рівня зацікавлення історією з боку широких мас населення. ТВАК мало значення загально-краєзнавчої, а не виключно історичної установи. Цей факт підкреслила ще більш вагома участь в урочистостях, аніж в одеських 1889 року, природознавців. Недаремно фактично другу за значенням промову на урочистому засіданні виголосив голова Кримського товариства природознавців та любителів природи С. О. Мокржецький. Наступне відзначення ювілею, на цей раз 30-річчя, ТВАК організувало 24 січня 1917 р. (Известия, 1919: 289-300). З цієї нагоди ТВАК привітали телеграмами 49 установ та осіб. З нагоди ювілею почесними членами ТВАК було обрано її голову А.І. Маркевича та ще 4 осіб, з них трьох маститих істориків: В. С. Іконнікова, В. В. Латишева та Н. П. Кондакова, який зробив найбільший внесок серед них у розвиток ТВАК, регулярно проживаючи подовгу у Криму, хоч і у статусі професора Петербурзького університету. Було заслухано кілька доповідей.

Одним з тих товариств, яке привітало ТВАК був її катеринославський аналог – КВАК. Датою її заснування було прийнято 16 березня 1903 р. Проте, через низку обставин урочистості з приводу 10-річчя відбулися 21 квітня 1913 р. (Летопись, 1915). Незважаючи на те, що одне з привітань було написано у віршованій формі, загалом святкування виглядало менш величним, аніж 50-річчя ОТІС та 25-річчя ТВАК. Загалом, КВАК отримала 17 привітань. На відміну від промов під час урочистостей ОТІС та

ТВАК, промова лідера КВАК А. С. Синявського не містила глибоких роздумів та узагальнень, обмежуючись фактажем та висловленням сподівання на успіх подальшої праці. Промовляли також Д.І. Яворницький («Про Дніпрові пороги») та В. О. Біднов. Як і інші згадані вище ювілеї, ювілей КВАК відобразився у тогочасній пресі як значна подія у житті міста (Южная заря, 1913).

Висновки. Історичні товариства Південної України були призначені досліджувати та зберігати історію, але, до того ж, вони самі творили історію, були вагомим суб'єктом культурного життя великого регіону. Ювілеї цих товариств виконували декілька функцій: 1) історіографічну (аналіз пройденого шляху задля окреслення подальших шляхів розвитку); 2) меморіальну (вшанування поважних членів); 3) науково-комунікативну (посилення зв'язків між членами товариств та аналогічними установами); 4) громадську (популяризація історії, підвищення суспільного значення товариств задля зростання матеріальної та моральної підтримки). Святкування були своєрідною терапією для товариств, що перебували в умовах матеріальної кризи, котра часто підсилювалася навколишніми політичними негараздами. Ювілеї сприяли пожвавленню історіографічного процесу, привертаючи увагу до історичних товариств та загалом проблем розвитку історичної науки з боку преси, викликаючи аналітичні роздуми істориків. Святкування деякою мірою сприяли подоланню одного з «комплексів» південноукраїнської історіографії – провінційності. Щоправда, це завдання виконувалося лише частково, про що можуть свідчити мінімальна присутність серед ювілейних привітань іноземних товариств та осіб. Ювілеї історичних товариств були частиною ширшого меморіально-ювілейного явища. Порівняльні характеристики ювілеїв різних типів з залученням додаткових джерел (зокрема, з іноземних архівів) є перспективним напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел і літератури

1. Абросимова, 1993 - Абросимова С.В. Катеринославська вчена архівна комісія і напрямки її діяльності // До 90-річчя Катеринославської вченої архівної комісії (1903 – 1916 рр.). Дніпропетровськ, 1993. С. 1-4.

2. Брун, 1870 - Брун Ф. Одесское общество истории и древностей, его записки и археологические собрания. Одесса, 1870. 35 с.
3. Варнеке, 1914 - Варнеке Б.В. Императорское Одесское общество истории и древностей. (1839-1914) // Журнал министерства народного просвещения, 1914. №12. С. 47-61.
4. Голубовский, 1890. - Голубовский П. Рец. на: Исторический очерк пятидесятилетия Императорского Одесского Общества Истории и Древностей. 1839 – 1889 / сост. В. Юргевич. Одесса, 1889 // Киевская старина. 1890. № 6. С. 571–572.
5. Державний архів Одеської області. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 93 А. 62 арк.
6. Дмитренко, 2015. - Дмитренко А. Настольные медали Одессы // Всемирные одесские новости. № 4 (94). 2015. декабрь.
7. Евтушенко, 2012. - Евтушенко А.Г. Юбилей как социокультурный феномен: автореферат дис. ... кандидата культурологии: 24.00.01. Москва, 2012. 19 с.
8. Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. Т. 22. 1900.
9. Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. Т. 28. 1909.
10. Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. Т. 32. 1915.
11. Заседание Императорского Одесского общества истории и древностей 4 ноября 1889 г. В день пятидесятилетнего юбилея Общества, 21-го декабря 1889 г. Одесса, 1889. 15, 5 с.
12. Известия Таврической ученой архивной комиссии. Вып. 27. 1897
13. Известия Таврической ученой архивной комиссии. Вып. 48. 1912
14. Известия Таврической ученой архивной комиссии. Вып. 56. 1919

15. Исторический очерк пятидесятилетия императорского Одесского общества истории и древностей, 1839-1889 к юбилею Общества 14-го ноября 1889 г. / сост. вице-президент Общества В. Юргевич. Одесса, 1889. 121 с.
16. Каліновський, 2009 - Каліновський В. Духівництво в заходах Таврійської вченої архівної комісії з вивчення, охорони та популяризації старожитностей // Краєзнавство. 2009. № 3/4. С. 90 - 94.
17. Конюшенко, 2009 - Конюшенко Ю.А. Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті: основні етапи і напрями діяльності (1889 – 1923 рр.) // Український історичний журнал. 2009. № 5. С. 97 - 106.
18. Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Вып. 10. 1915.
19. Маркевич, 1902. - Маркевич А.И. Состав Императорского Одесского общества истории и древностей в 1839 – 1901 гг. // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. Т. 24. 1902. С. 93-106.
20. Марков, 1888. - Марков А. Императорское Одесское общество истории и древностей // Вестник археологии и истории издаваемый Археологическим институтом. 1888. Вып. VII. С. 22 - 33.
21. Матвеев, 1889 - Матвеев А.А. К 50-летию юбилею Императорского Одесского Общества Истории и Древностей // Одесские новости. 1889. 14 ноября.
22. Модестов, 1889 - Модестов В. По поводу юбилея Одесского общества истории и древностей // Новороссийский телеграф. 1889. № 4604.
23. Наріжний, 1942. - Наріжний С. Одеське товариство історії й старовини // Праці Українського історично-філологічного товариства в Празі. Прага, 1942. Т. 4. С. 215–234.
24. Одесские новости. 1889. 11 ноября.
25. Отчет императорского Одесского общества истории и древностей с 14-го ноября 1889 г. по 14-е ноября 1890 г. Одесса, 1891. [2], 54, IX, [1] с.
26. Пинькевич, 2010 - Пинькевич Н. В. 170-річчя Одеського

- товариства історії старожитностей // Культура і мистецтво у сучасному світі. 2010. Вип. 11. С. 151 - 161.
27. Попруженко, 1914. - Попруженко М.Г. Императорское Одесское общество истории и древностей // Исторический вестник. 1914. Т. 138. №10. С. 544 - 555.
28. Публичное заседание Историко-Филологического Об-ва // Одесский листок. 1914. 10 марта.
29. Пятидесятилетие Императорского Одесского общества истории и древностей // Журнал Министерства народного просвещения. 1890. январь. Отд. Современная летопись. С. 1 - 4.
30. Пятнадцатилетие Историко-филологического общества при Имп. Новороссийском университете. Одесса, 1905. IV, 64 с.
31. Хмарський, 2002 - Хмарський В.М. Археографічна діяльність Одеського товариства історії та старожитностей. Одеса, 2002. 398 с.
32. Южная Заря. 1913. 24 апреля.
33. Notice sur la Societe odessoise d'histoire et d'antiquites, et sur ses Memoires. Odessa, 1864. 55 с.
34. Notice sur la Societe imperiale odessoise d'histoire et d'antiquites, et sur ses Memoires. Seconde edition revue et completee. Odessa, 1875. 48 с.

REFERENCES

1. Abrosymova, 1993 - Abrosymova S.V. Katerynoslavska vchena arkhivna komisiia i napriamky yii diialnosti // Do 90-richchia Katerynoslavskoi vchenoi arkhivnoi komisii (1903 – 1916 rr.). Dnipropetrovsk, 1993. S. 1-4. [Ekaterinoslav scholarly archive committee and directions of its activity] Dnipropetrovsk, 1993. 1-4.s[in Ukrainian].
2. Brun, 1870 - Brun F. Odesskoe obshchestvo ystoryy y drevnostei, eho zapysky y arkheolohycheskye sobranyia. Odessa, 1870. 35 s.[Odessa Society of History and Antiquities, its notes and archaeological collections] Odessa, 1870. 35 s [in Ukrainian].

3. Varneke, 1914 - Varneke B.V. Ymperatorskoe Odesskoe obshchestvo ystoryy y drevnostei. (1839-1914) // Zhurnal mynysterstva narodnoho prosveshcheniya, 1914. №12. S. 47-61. [Imperial Odessa Society of History and Antiquities] 1914. 47-61 s. [in Ukrainian].
4. Holubovskiy, 1890. - Holubovskiy P. Rets. na: Ystorycheskyi ocherk piatydesiatyletya Ymperatorskoho Odesskoho Obshchestva Ystoryy y Drevnostei. 1839 – 1889 / sost. V. Yurhevych. Odessa, 1889 // Kyevskaia staryna. 1890. № 6. S. 571–572. [Historical essay of the fiftieth anniversary of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities. 1839 - 1889]. [in Ukrainian]
5. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. F. 93. Op. 1. Spr. 93 A. 62 ark.
6. Dmytrenko, 2015. - Dmytrenko A. Nastolnye medaly Odessy // Vsemurnye odesskiye novosti. № 4 (94). 2015. dekab. [Table medals of Odessa // World Odessa News], 2015. [in Ukrainian].
7. Evtushenko, 2012. - Evtushenko A.H. Yubylei kak sotsyokulturnyi fenomen: avtoreferat dys. ... kandydata kulturolohiy: 24.00.01. Moskva, 2012. 19 s. [Anniversary as a sociocultural phenomenon] M., 2012. 19 s.[in Russia]
8. Zapysky Ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei. T. 22. 1900. [Notes of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities. T. 22]. 1900.[in Russia]
9. Zapysky Ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei. T. 28. 1909. [Notes of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities.].
10. Zapysky Ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei. T. 32. 1915. [Notes of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities.].
11. Zasedanye Ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei 4 noiabria 1889 h. V den piatydesiatyletnego yubyleia Obshchestva, 21-ho dekabria 1889 h. Odessa, 1889. 15, 5 s.[Meeting of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities] Odessa, 1889., 5 s.[in Ukrainian].

12. Yzvestyia Tavrycheskoi uchenoi arkhyvnoi komysyy. Выр. 27. 1897. [Proceedings of the Taurian Scientific Archival Commission]
13. Yzvestyia Tavrycheskoi uchenoi arkhyvnoi komysyy. Выр. 48. 1912.[Proceedings of the Taurian Scientific Archival Commission]
14. Yzvestyia Tavrycheskoi uchenoi arkhyvnoi komysyy. Выр. 56. 1919.[Proceedings of the Taurian Scientific Archival Commission]
15. Ystorycheskyi ocherk piatydesiatyletyia ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei, 1839 - 1889 k yubyleiu Obshchestva 14-ho noiabria 1889 h. / sost. vytseprezydent Obshchestva V. Yurhevych. Odessa, 1889. 121 s. [Historical essay of the fiftieth anniversary of the imperial Odessa Society of History and Antiquities] Odessa, 1889. 121 s. [in Ukrainian].
16. Kalinovskiy, 2009 - Kalinovskiy V. Dukhivnytstvo v zakhodakh Tavriiskoi vchenoi arkhivnoi komisii z vyvchennia, okhorony ta populiaryzatsii starozhytnosti // Kraieznavstvo. 2009. № 3/4. S. 90 - 94.
17. Koniushenko, 2009 - Koniushenko Yu.A. Istoryko-filolohichne tovarystvo pry Novorosiiskomu universyteti: osnovni etapy i napriamy diialnosti (1889 – 1923 rr.) // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2009. № 5. S. 97 - 106. [Historical and philological society at the University of Novorossiysk: the main stages and directions of activity (1889 - 1923 gg.)] 2009. 97 s.[in Ukrainian].
18. Letopys Ekaterynoslavskoi uchenoi arkhyvnoi komysyy. Выр. 10. 1915.[Annals of Yekaterinoslav Academic Archive Commission] 1915.[in Russia]
19. Markevych, 1902. - Markevych A.Y. Sostav Ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei v 1839 – 1901 hh. // Zapysky Ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei. T. 24. 1902. S. 93-106.[Composition of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities in 1839 - 1901.]. [in Russia].

20. Markov, 1888. - Markov A. Ymperatorskoe Odesskoe obshchestvo ystoryy y drevnostei // Vestnyk arkheolohyy y ystoryy yzdavaemyi Arkheolohycheskym ynstytutom. 1888. Выр. VII. S. 22 - 33.[Imperial Odessa Society of History and Antiquities]. [in Russia].
21. Matveev, 1889 - Matveev A.A. K 50-letnemu yubyleiu Ymperatorskoho Odesskoho Obshchestva Ystoryy y Drevnostei // Odesskye novosty. 1889. 14 noiabria.[To the 50th anniversary of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities] Odessa,1889 .[in Ukrainian].
22. Modestov, 1889-Modestov V.Popovodu yubyleia Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei // Novorossiyskiy telehraf. 1889. № 4604.[About the anniversary of the Odessa Society of History and Antiquities] .[in Ukrainian].
23. Narizhnyi ,1942. - Narizhnyi S. Odeske tovarystvo istorii y starovyny // Pratsi Ukrainskoho istorychno-filolohichnoho tovarystva v Prazi. Praha, 1942. T. 4. S. 215–234. [Odessa Society of History and Antiquities // Proceedings of the Ukrainian Historical and Philological Society in Prague] Praha, 1942. .[in Ukrainian].
24. Odesskye novosty. 1889. 11 noiabria.
25. Otchet ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoryy y drevnostei s 14-ho noiabria 1889 h. po 14-e noiabria 1890 h. Odessa, 1891. [2], 54, IX, [1] s.[Report of the Imperial Society of History and Antiquities of Odessa] Odessa, 1891. [in Ukrainian].
26. Pynkevych, 2010 - Pynkevych N. V. 170-richchia Odeskoho tovarystva istorii starozhytnostei // Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti. 2010. Vyp. 11. S. 151 - 161.[170th anniversary of the Odessa Society of History of Antiquities // Culture and art in the modern world] 2010.[in Ukrainian].
27. Popruzhenko, 1914. - Popruzhenko M.H. Ymperatorskoe Odesskoe obshchestvo ystoryy y drevnostei // Ystorycheskyi vestnyk. 1914. T. 138. №10. S. 544 - 555.[Imperial Odessa Society of History and Antiquities] .[in Ukrainian].
28. Publychnoe zasedanye Ystoryko-Fylolohycheskoho Ob-va

- // Odesskyi lystok. 1914. 10 marta. [Публичное заседание Историко-Филологического Об-ва]. [in Ukrainian].
29. Piatydesiatyetye Ymperatorskoho Odesskoho obshchestva ystoriyy u drevnostei // Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosveshcheniia. 1890. yanvar. Otd. Sovremennaia letopys. S. 1 - 4. [Fiftieth anniversary of the Imperial Odessa Society of History and Antiquities] .[in Ukrainian].
30. Piatnadsatyletye Ystoryko-fylolohycheskoho obshchestva pry Ymp. Novorossyiskom unyversytete. Odessa, 1905. IV, 64 s.[Fifteen Years of the Historical-Philological Society at the Imperial. Novorossiysk University] Odessa, 1905, 64 s. [in Ukrainian].
31. Khmarskyi, 2002 - Khmarskyi V.M. Arkheohrafichna diialnist Odeskoho tovarystva istorii ta starozhytnostei. Odesa, 2002. 398 s.[Archeographical activity of the Odessa Society of History and Antiquities.] Odesa, 2002. 398 s. [in Ukrainian].
32. Yuzhnaia Zaria. 1913. 24 aprelia.[South Zarya]. [in Ukrainian].
33. Notice sur la Societe odessoise dhistoire et dantiquites, et sur ses Memoires. Odessa, 1864. 55 c.
34. Notice sur la Societe imperiale odessoise dhistoire et dantiquites, et sur ses Memoires. Seconde edition revue et completee. Odessa, 1875. 48 c.